

Šaty dělají člověka aneb Odkud je naše oblečení?

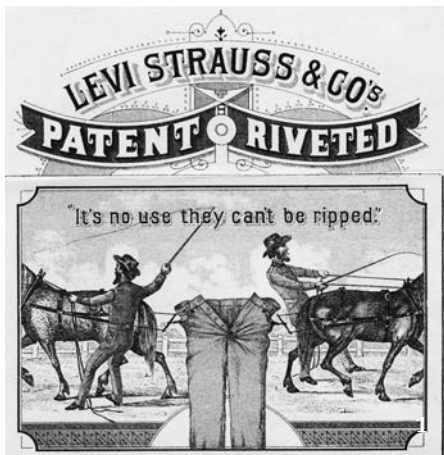
V předchozím čísle jsme nahlíželi do středověkého šatníku (Živa 2025, 2: LI) a všimli si hlavně materiálů, které lidé té doby znali. Tušíte, jak říkali jednotlivým částem oblečení? A jaká je historie oděvů, které oblékáme dneska? Celá řada běžně užívaných názvů k nám přišla z nejrůznějších koutů světa a zabydlela se tu natolik, že u mnohých nás cizí původ může překvapit.

Naši slovanští předkové nosili dlouhý šat navlékaný přes hlavu, kterému se říkalo rub. V tomto kusu oblečení má původ český rubáš, ruská rubaška nebo srbochorvatská rubina. Pro svrchní oděv zhotovený z bílého hrubého sukna se užívalo označení halena. Ačkoli se zdá být jasné, že pojmenování je odvozeno ze slovesa halit, není tomu tak. Halena do češtiny přišla ze srbského a chorvatského háljina (volný oděv), základem je však nejspíš turecké chali s významem koberec. Pojmenování košile mělo ve staré češtině podobu košula. Čeština – stejně jako další slovanské jazyky – si toto slovo vypůjčila severoitalským prostřednictvím z latinského slova casula, které původně označovalo plášť s kapucí.

V chladnějších dnech se přes košili oblékala sukně. Její název vede přímo ke slovu sukno (tkanina ze soukané vlny), to vzniklo ze slovesa sukati (soukat). Středověké sukně se od dnešních značně lišily, označovaly oděv, který zakrýval hrudník, ramena, někdy také ruce. Dnes bychom spíše řekli šaty. Sukně oblékaly ženy i muži, mužské sukně obvykle sahaly ke kolenům, zatímco ženské kryly celé nohy až na zem.

Během 15. století nahradil sukni praktičtější kabát, kabátec. Některé prameny hledaly původ slova v němčině, odkud jsme převzali názvy pro část válečného odění. Kabát totiž původně označoval oblečení, které mělo chránit horní část těla bojovníků před střelami. Přesnější jsou však stopy směřující až do perštiny, kde kabā znamená plášť, kaftan. Do střední Evropy se slovo dostalo z východu prostřednictvím maďarštiny a velice brzo se začalo užívat pro pojmenování běžného civilního oblečení, jehož střih se během staletí mnohokrát obměnil. Od kabátu je už jen krok k saku. Přišlo k nám z německého Sakko, tam se dostalo z italského sacco, což znamená doslova pytel. Název byl zvolen podle rovného střihu, jeho základ najdeme v latině (saccus).

A co nosili naši předkové na dolní části těla? Spodní „kalhoty“ zvané gatě (staročeský háčč). Přes ně se navlékaly dlouhé a úzké nohavice, které kryly nohu od špičky až do pasu. Původně se každá noha oblékala zvlášť a obě části se přivazovaly v pase, teprve v 15. století se objevuje pevnější spojení. Nově řešené oblečení, nazývané ve staré češtině kali(h)oty, galioty, dnes kalhoty, přišlo asi v 16. století ze západu. Původ slova je pravděpodobně v italském výrazu caligotte, ten se vztahuje k latinskému caliga – bota. Kalhoty nejprve vypadaly jako těsné kamaše zasunuté do vysokých bot. Kamaše, chránící nohy před chladem,

1 Reklama na neroztrhatelné kalhoty od americké firmy Levi Strauss, před r. 1900. Contemporary Jewish Museum v San Franciscu

2 Móda roku 1830 – další stupeň dokořinosti. Litografie z r. 1829. Metropolitan Museum of Art (USA), The Elisha Whittelsey Collection (1971)

se začaly vyrábět z kůže v libyjském městě Ghadames. Nosili je hlavně muži z nižších společenských vrstev a příslušníci vojenské pěchoty. Arabský výraz se ve vojenské terminologii rozšířil do Evropy, do češtiny přišel prostřednictvím německého Gamasche. Při zavádění jednotných uniforem v 18. století se kamaše staly povinnou součástí vojenské výstroje. Kůže byla postupně nahrazena pevným plátnem nebo plstí, proměňovala se i délka. Na přelomu 19. a 20. století se zkráceným kamaším kryjícím nártu a kotníky říkalo spinky nebo také psí dečky. Dodnes jsou v některých zemích součástí slavnostních uniforem.

Střih kalhot se v průběhu let nescísněkrát proměnil, stejně jako se měnil i materiál, z něhož jsou zhotovovány. O plátnu a suknu jsme se už zmínili, slovo twíd (z anglického tweed) prý vzniklo mylným čtením výrazu twilled, tedy křížně tkaný (doslova tkaný dvojí nití). Tkanina se zvláštní vazbou vláken se nazývá kepr, což znamená původně křížování. Bavlna je přejímka z německého Baumwolle, doslova stromová vlna.

A známé tesilkové šaty z pevné nemačkové látky z umělého vlákna – tesilu. Toto české zkratkové slovo vzniklo spojením slov textil (latinské textilis znamená tkaný) a silon (obchodní název u nás vyráběné umělé hmoty, jejíž obdobou je nylon).

Nemůžeme samozřejmě opomenout jedny z nejoblíbenějších kalhot, jimiž jsou již řadu desetiletí džíny/džínsy. Potvrzením, že čeština převzala pojmenování z americké angličtiny, nikoho nepřekvapíme. Obvykle se však neví, že bavlněná látka, která dala džínům název, souvisí se jménem italského přístavu Janova. Etymologická spojitost odkrývá zajímavý příběh. Jedním z těch, kteří doufali, že vydělají na zlaté horečce, byl bavorský rodák Levi Strauss, který se v polovině 19. století přestěhoval do Kalifornie, kde si otevřel obchod s potřebami pro zlatokopy. Prodával hlavně stany a plachty na vozy a časem začal pro zlatokopy a kovboje šít i bytelné pracovní kalhoty. Používal k tomu pevné látky dovážené z italského Janova (italsky Genova), kde se odolné plachtové látky vyráběly už od středověku. Některé zdroje uvádějí, že Strauss použil plachtovinu náhodou, protože mu jiné látky došly, jiné poukazují na to, že kalhoty z této látky nosili námořníci v Janově prý už dávno předtím, než je začali šít pro zlatokopy v Kalifornii. Jisté však je, že pracovní kalhoty, které vydržely i značně nešetrné zacházení, byly velmi oblíbené, zvláště když se o několik let později začaly vyrábět s kapsami zpevněnými cvočky. Tyto bezkonkurenčně nejtrvanlivější kalhoty si Strauss nechal v r. 1873 patentovat. Původně se vyráběly ve dvou provedeních – z kepru barveného indigem a z hnědé celtoviny. Protože ta nebyla tolik příjemná na nošení, přestala se používat. Podle indigově modrého kepru označovaného jean (předtím i jenes, geanes) se oblíbeným kalhotám začalo říkat blue jeans, tedy modré janovky. Cesta vzniku pojmenování je poněkud krkolomná – označení má původ ve slově Gênes, což je francouzská podoba zeměpisného jména Janov, konkrétněji vzniklo z francouzského označení pro barvivo, které se k barvení látky používalo – bleu de Gênes čili janovská modř. Dnešní označení pak vzniklo z anglické výslovnosti [džíns] nepřesnou zpětnou rekonstrukcí pravopisu. V češtině se vedle slova džíny dříve užívalo i pojmenování texasky nebo rifle. Název texasky byl inspirován oblečením kovbojů ze státu Texas, který byl považován za symbol Divokého západu. Označení rifle v angličtině znamená ručnicí či puška, pojmenování však neodkazuje přímo ke kovbojům ani k vojákům; vzniklo podle jména italské oděvní společnosti vyrábějící džíny ve druhé polovině 20. století.

Modrou barvu měly původně i blůzy. V 18. století se tak označovaly jen modré pracovní dělnické haleny, teprve postupně se z blůzy stala horní část ženského oděvu zhotovovaná z lehkých látek. Slovo se k nám dostalo přes němčinu (Bluse) z francouzského blouse, kořeny pojmenování vedou ke středolatinštině pelusia. Kolébku by mohlo být egyptské město Pelusium, kde se vyráběly modrým indigem barvené kabátce, které středověcí křižáci oblékali přes zbroj.

Ať máte oblečení odkudkoli, doufám, že se v něm cítíte příjemně.

Použité zdroje uvádíme na webu Živy.